

Lärarnas historia

Lärares yrkesetik – då, nu och sedan

av: Anna Jändel Holst

Innehåll

Lärares yrkesetik – då, nu och sedan	2
Innan Lärares yrkesetik antogs.....	2
Lärares yrkesetik tar form	3
Lärares yrkesetik sprids i lärarkåren	4
Etik i princip och praktik.....	4
Lärarnas yrkesetiska råd.....	5
En ytterligare antologi – Läraren och yrkesetiken	5
Lärares yrkesetik en del av en professionaliseringsprocess.....	5
Vägen framåt för Lärares yrkesetik.....	6

Lärares yrkesetik – då, nu och sedan

Lärares yrkesetik antogs i juni 2001 och fram till årsskiftet 2022/2023 ägdes den gemensamt av de två fackförbunden för lärare: Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund. Lärares yrkesetik var ett prioriterat område för förbunden och förbunden var genom åren enade i den frågan. Under 1990-talet hade samarbetet mellan de två facken formaliserats genom bildandet av [Lärarnas samverkansråd](#), ett gemensamt organ med syfte att hantera till exempel avtalsförhandlingar med dåvarande Sveriges Kommuner och Landsting, SKL. 2023 övertogs arbetet av det nya förbundet Sveriges Lärare.

En fungerande yrkesetik måste ägas av professionen själva. Vad gäller Lärares yrkesetik har det gjorts via lärarnas fackliga organisering. För att lärarna ska omfattas av ägandet har det sedan Lärares yrkesetik antogs genomförts olika insatser för att sprida kunskapen om dem och för att medvetandegöra lärare om vikten av att förankra sin yrkesutövning i ett yrkesetiskt förhållningssätt. Hur framgångsrika dessa insatser varit kan diskuteras. Det är oklart hur stor andel av lärarkåren som känner till ”sin” yrkesetik, och i vilken utsträckning lärare ser den som ett stöd i den dagliga yrkesutövningen.

Innan Lärares yrkesetik antogs

Under första halvan av 1900-talet hade lärare i olika skolformer mycket lite gemensamt, något som inte minst märktes i att man organiserade sig i en mängd olika fackförbund. Tanken att det skulle finnas en gemensam lärarprofession, eller ens några gemensamma intressen för lärare som undervisade yngre och äldre elever, teoretiska och praktiska ämnen och så vidare låg långt borta. De reformer av skolan och lärarutbildningen som genomförts från 1950-talet och framåt har stegvis lagt grunden för att vi idag i stället ser lärare och förskollärare som en yrkeskår med stora gemensamma intressen om än med olika undervisningsuppgifter.

Ett stort steg togs 1977 när högskoleväsendet reformerades genom att yrkesutbildningar som tidigare inte ansetts vara akademiska, inkluderades i akademien. Dit hörde flera av lärarutbildningarna till exempel utbildningar till lågstadie- och mellanstadielärare, (Se t ex SOU 2015:70, Högre utbildning under tjugo år). Ett annat stort steg togs i början av 1990-talet när utbildningarna till lågstadie- och mellanstadielärare samt adjunkt mot grundskolans högstadium ersattes av en utbildning mot grundskolans årskurs 1–7 och en mot årskurserna 4–9.

Vid en konferens anordnad av Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund år 2004 beskrev professor Ingrid Carlgren hur läraryrket under andra halvan av 1900-talet avprofessionaliserades för att sedan under 1990-talet chockprofessionaliseras. Hon menade att lärare kring förra sekelskiftet (1900) uppbar omvärldens respekt och uppfattades som

professionella yrkesutövare. Den professionella kunskapsbasen såg visserligen olika ut för folkskolans lärare och lärare som undervisade på realskola och gymnasium men lärarnas uppdrag gick ut på att förmedla kunskaper och lärarna själva utvecklade arbetsmetoder och läromedel i olika ämnen.

Enligt Carlgren ledde skolreformerna från 1950-talet och framåt, med till exempel inrättandet av Skolöverstyrelsen, till att lärare blev alltmer regelstyrda och att forskning och utveckling av undervisningen inte längre leddes av lärarna själva. Hon beskrev hur regelstyrningen på 1990-talet ersattes av målstyrning och hur de nya läroplanerna tillsammans med den så kallade kommunaliseringen medförde en omfattande decentralisering. Läraruppdraget förändrades, lärarna skulle inte enbart förmedla kunskaper utan också skapa förutsättningar för varje elev att lära sig och nå kunskapsmålen.

I ljuset av Carlgrens beskrivning kan vi se beslutet att ta fram en gemensam yrkesetik som ett led i att rusta lärarkåren för att kunna axla det förändrade läraruppdraget.

Läs mer om förskollärarnas professionalisering [här](#) och om lärarnas professionalisering [här](#)

Lärares yrkesetik tar form

När Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund tecknade avtal för sina kommunalt anställda lärare 1996 (Avtal 2000) innehöll det en del som handlade om behovet av skolutveckling: En satsning till tvåtusen. Där tog de två lärarorganisationerna på sig att utarbeta grundläggande yrkesetiska ståndpunkter för lärare. Det var ett strategiskt vägval för lärarorganisationerna i syfte att stärka och återupprätta läraryrket till en profession.

Därefter började de två förbunden utarbeta det som skulle bli lärarnas egen yrkesetik. Det genomfördes flera aktiviteter med ambitionen att engagera medlemmarna i processen. Man bjöd in till regionalt anordnade seminarier och senare till en nationell etikkonferens.

Förbunden hade också kontakter med lärarorganisationer i andra länder. Forskare ur olika discipliner med kunskap inom etikområdet i allmänhet och yrkesetik i synnerhet involverades också i att tillsammans med förbundens styrelser ta fram underlag och ett förslag.

Samtliga medlemmar och förtroendevalda på olika nivåer fick lämna synpunkter på det förslag till yrkesetiska principer som hade arbetats fram. Resultatet av denna remissomgång behandlades sedan av de båda förbundsstyrelserna samt av Lärarförbundets representantskap och Lärarnas Riksförbunds förbundsråd innan de yrkesetiska principerna fastställdes av de båda förbundsstyrelserna i juni 2001.

De yrkesetiska principerna trycktes upp i en folder och skickades ut till medlemmarna via Lärarnas tidning och Skolvärlden. Foldern har sedan dess tryckts i otaliga upplagor och den

har med sin karaktäristiska framsidesbild på Ramses II för många blivit själva symbolen för Lärares yrkesetik.

Lärares yrkesetik sprids i lärarkåren

Att skicka ut en folder till alla medlemmar i det två förbunden var, utöver själva förberedelsearbetet, ett sätt att sprida kännedom och kunskap om Lärares Yrkesetik. Beslutet uppmärksammades också i tidningarna Skolvärlden och Lärarnas tidning. Lärarnas Samverkansråd och de två förbundsstyrelserna gjorde bedömningen att det behövdes fler insatser för att nå spridning i kåren. För att nå ut direkt till lärarna utformades ett yrkesetiskt seminarium som de två förbundens styrelseledamöter utbildades för att leda ute på skolor. Men en så liten grupp, som dessutom hade andra förtroendeuppdrag, förslog inte så långt. Därför erbjöds även ett antal lärare, många med andra fackliga uppdrag, att genomgå utbildningen och sedan leda yrkesetiska seminarier runt om i landet. För att visa att Lärares Yrkesetik är lika viktig för båda förbunden hölls seminarierna så gott som alltid av två lärare, en från respektive förbund.

Nya seminarieledare utbildades löpande under åren och fram till bildandet av Sveriges Lärare genomfördes över 1 000 seminarier runt om i landet. Vanligast var att en enskild rektor bokade seminarieföreläsare till sin skola eller förskola men förekom också att en kommun bokade ett antal seminarier i syfte att samtliga kommunens lärare skulle delta. Seminarierna var utformade så att de deltagande lärarna gavs stort utrymme att diskutera innehållet i Lärares yrkesetik och fick möjlighet att applicera sin yrkesetik på praktiska dilemman som känns igen från lärarvardagen.

De två förbunden beslutade tidigt att också använda den gemensamt ägda fortbildningskonferensen Skolforum för att sprida kunskap om Lärares yrkesetik. Något som med tiden utvecklades till en egen monter och föreläsningar om Lärares yrkesetik särskilt utformade för Skolforums besökare. När konferensen var som störst reste lärare dit från hela landet vilket bidrog till att öka kunskapen om och omfattningen av Lärares yrkesetik hos lärarna

Etik i princip och praktik

Ett led i att sprida kunskap och uppmuntra yrkesetiska diskussioner var antologin Etik i princip och praktik, som de två förbunden publicerade 2004. Redaktör var Katarina Nordenfalk och de olika texterna skrevs av 18 olika forskare varav flera av dem varit engagerade i processen att ta fram Lärares yrkesetik. Varje text i antologin syftade till att problematisera någon del av Lärares yrkesetik, ur både praktiskt och vetenskapligt perspektiv. Exempelvis utgår Ulla Runesson från skrivningen ”Lärare förbinder sig att i sin yrkesutövning ta ansvar för att utveckla sin kompetens för att kunna bedriva god undervisning och följa den yrkesmässiga och vetenskapliga utvecklingen inom sitt yrkesområde.”. I sin text

”Kan en tredjedel vara större än en hel?” konstaterar hon att det kan vara svårt att svara på vad som menas med ”god undervisning” men visar med ett exempel från sin forskning hur ett par lärare använt Learning study för att tillsammans utveckla sin undervisning. De övriga texterna har en liknande ansats men utifrån andra skrivningar i Lärares yrkesetik. Boken spreds i stora upplagor till yrkesverksamma lärare och inte minst till lärarstudenter. Boken återfanns länge på många av lärarutbildningarnas litteraturlistor.

Lärarnas yrkesetiska råd

Ytterligare en insats för att göra Lärares yrkesetik allmänt känd var beslutet att inrätta Lärarnas yrkesetiska råd. Beslutet togs i Lärarnas Samverkansråd i juni 2006. Rådet skulle bestå av fyra yrkesverksamma lärare, två från respektive förbund, två forskare med erfarenhet från lärarutbildning samt en adjungerad från respektive förbundsstyrelse. Efter en nomineringsprocess och beslut i de båda förbundsstyrelserna träffades det yrkesetiska rådet första gången hösten 2007. En viktig utgångspunkt var att rådet i yrkesetiska frågor och ställningstaganden skulle kunna agera självständigt från de två förbunden.

Det yrkesetiska rådet tog initiativ till en webbplats: www.laareseyrkesetik.se. Där kan man läsa om själva Lärares yrkesetik, hur man bokar yrkesetiska seminarier men framför allt ta del av de uttalanden som rådet gjort i yrkesetiskt relevanta frågor.

För att väcka intresse för rådets verksamhet valde man de första åren att utgå ifrån olika teman, till exempel ”yrkesetik och bedömning”, som sedan låg till grund för årets aktiviteter. Med tiden har rådet mer valt att fokusera på frågor som är aktuella i debatten, som till exempel den av sittande regering föreslagna anmälningsplikten, lärares agerande i sociala medier och hur rätten till religionsutövning och religionsfrihet kan påverka en elevs skolgång.

En ytterligare antologi – Läraren och yrkesetiken

På initiativ av Lärarnas yrkesetiska råd anlätades professor Sara Irisdotter Aldenmyr som redaktör för en ny antologi. 2018 släpptes i samarbete med Studentlitteratur *Läraren och yrkesetiken – Principer, värden och förhållningssätt i förskolans och skolans vardag*. Flertalet av de medverkande forskarna har sin bakgrund som lärare eller förskollärare. Syftet med antologin var att visa hur Lärares yrkesetik kan göra skillnad i lärares yrkesvardag. För att tydliggöra det syftet med texterna intervjuades en yrkesverksam lärare eller förskollärare som fått i uppgift att läsa texten. Efter varje text finns ett avsnitt där journalisten Jessica Josefsson återger lärarens reflektioner på innehållets relevans i yrkesvardagen.

Lärares yrkesetik en del av en professionaliseringsprocess

Ett uttalat syfte var att Lärares yrkesetik skulle utgöra ett viktigt steg på vägen mot att läraryrket skulle accepteras fullt ut som en profession. Det finns mycket skrivet om professioner i allmänhet och lärarnas professionssträvanden i synnerhet. När Lärares yrkesetik

etablerades och kanske allra mest när beslutet om ett yrkesetiskt råd togs sågs en kommande auktorisation eller legitimation för lärare lite som det ”yttersta steget” i den processen. Ett viktigt kännetecken för en profession är just att rätten att utöva yrket är avgränsat till dem som ingår i professionen. Skillnaden mellan en auktorisation och en legitimation utgörs generellt sett av vem som utfärdar, och kan dra in, rätten att utöva yrket. Initialt strävade lärarfacken efter en auktorisation där deras roll skulle bli mer uttalad men när alliansregeringen tillträdde 2006 stod det klart att deras målsättning var att utforma en legitimation, under statlig kontroll.

2011 inrättades lärarlegitimationen och samtidigt skärptes reglerna i skollagen avseende vem som fick anställas, undervisa och sätta betyg. Det blev också möjligt att frånta en lärare dennes legitimation och därmed hindra hen från att fortsatt utöva yrket. Från både lärarfacken och Lärarnas yrkesetiska råd hade man på olika sätt lyft kopplingen mellan yrkesetik och lärarlegitimation. Både facken och rådet ingick till exempel i samrådsgrupper hos Skolverket när formerna för legitimationen skulle utformas. Lärarnas yrkesetiska råd var särskilt engagerade i frågan om grunderna för att förlora sin legitimation eller varnas. Rådet hade regelbundna kontakter med representanter för Lärarnas ansvarsnämnd. Om det enbart är rent juridiska brister hos en lärare, alltså att hen inte följer styrdokumentet eller begår brott, som kan leda till indragen legitimation eller om också brister ur ett yrkesetiskt perspektiv är en relevant fråga kopplat till Lärares yrkesetikens roll i professionssträvandena. Enligt Skollagen (2010:80) 23 § kan en lärare varnas eller fråntas sin legitimation utifrån några olika grunder som kan sammanfattas som oskicklighet, olämplighet och brottslighet. Inom grunderna oskicklighet och olämplighet finns förstås utrymme för resonemang som bottnar i både allmänhetiska och yrkesetiska aspekter.

När lärarlegitimationen inrättades fanns initialt ett krav på att nyexaminerade lärare skulle genomgå en introduktionsperiod innan de kunde ansöka om legitimation. För att stötta den nya läraren och dennes mentor utarbetade Lärarnas yrkesetiska råd ett arbetsmaterial för introduktionsperioden. Syftet var att visa på hur Lärares yrkesetik kan användas om ett ”raster” mot vilket alla erfarenheter man gör som lärare kan prövas. Då det visade sig att många nya lärare hade svårt inte bara att få rätt stöd under sin introduktion, utan också att hitta tjänster som möjliggjorde introduktionsperioden rent praktiskt beslutades att kravet på godkänd introduktion för legitimation skulle tas bort. Men, introduktionsperioden med rätt till en mentor, är fortsatt inskriven i skollagen dock mer som en rättighet för den nya läraren, inte ett krav. Detta var något som ingick in i det redan nämnda kollektivavtalet mellan Lärarnas samverkansråd och SKL – Avtal 2000. Att erfarna lärare skulle utgöra mentorer till nya var i sig ett steg i förbundets strävan mot att stärka läraryrket som profession.

Vägen framåt för Lärares yrkesetik

Det finns alla möjligheter för Lärares yrkesetik framåt. Hur den sprids, hur den används i den vardagliga debatten om läraryrkets och skolans utmaningar samt hur man stärker Lärarnas

yrkesetiska råds ställning. Rådet behöver synas bland lärare, ansvariga för svensk skola på myndigheter och hos skolhuvudmän och kanske inte minst i diskussionen om läraryrkets förutsättningar och i förlängningen en likvärdig skola för eleverna. Hur viktigt detta är formuleras i den del av Lärares yrkesetik som givits rubriken ***Lärares samhällsuppdrag:***

Lärare har ett viktigt uppdrag i samhället, att ansvara för kommande generationers grundläggande utbildning och fostran.

*Detta uppdrag formuleras i skolans styrdokument, såsom läroplaner och lagar. Lärare utgår i sin yrkesutövning från det uppdrag samhället ger dem, men reflekterar samtidigt över uppdraget satt i relation till de yrkesetiska principerna. **Lärare arbetar i enlighet med det samhällsuppdrag de fått, där det fastlagts genom demokratiska beslut och om det inte strider mot dessa yrkesetiska principer.***

Detta är ett stycke som ofta diskuterats i samtal om Lärares yrkesetiks betydelse och relevans. Vad betyder ”om det inte strider mot...”. Ett exempel som brukar lyftas är det som hände norska lärare under den nazistiska ockupationen. Quislingregeringen införde en ny läroplan i de norska skolorna, med syfte att sprida den nazistiska ideologin. Lärare som vägrade att undervisa utifrån den skickades till de olika koncentrationsläger som hade upprättats i Norge.

2024 valde både Lärarnas yrkesetiska råd och förbundet Sveriges lärare att hänvisa till just Lärares yrkesetik när man ifrågasatte den så kallade angiverilag som regeringspartierna lade fram. När regeringen 2012 genom en ändring i skollagen (Prop. 2012/13:58.) förtydligade rätten till skola för så kallat papperslösa barn och elever välkomnades detta av lärarfacken, inte minst ur ett yrkesetiskt perspektiv. När tre av de tidigare regeringspartierna tillsammans med Sverigedemokraterna lägger förslag om det komplett motsatta – att det ska vara en skyldighet att ange ifall man får kännedom om papperslösa elever – utgjorde Lärares yrkesetik en viktig grund för lärarkårens motstånd.